

УДК 340.12

А. Саміло,старший викладач кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ОНТОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ТЕРОРИЗМУ

Як зазначав К. Жоль, «осягнути приховану і деколи абсолютно несподівану суть можна лише тоді, коли усвідомлюєш, що ти живеш не в плоскому і статичному світі, а в мінливому світі багатьох вимірювань, включаючи недовгий час свого життя і грандіозний час історії, яка небачено присутня у мові людини, в її здатності бачити і оцінювати навколишній світ і саму себе у ньому» [9]. Це свідчить про те, що питання про онтологічні підстави тероризму ніколи не буває повністю вичерпаним, оскільки тероризм видозмінюється в залежності від історичних, соціальних, економічних і навіть технічних умов. Насильство і страх виявляються як його онтологічні підстави, як характерні та відмінні риси, які в той же час мають особливості, властиві сучасному тероризму, які породжені глобалізацією, цивілізаційним протистоянням, конфесійною нетерпимістю та економічним розшаруванням.

Так, серед сучасних робіт, присвячених проблемі тероризму, можна зазначити наукові праці О. Будницького, М. Вершиніна, Б. Дженкінса, В. Кудашева, У. Лакера, В. Сажина, О. Щеглова, Є. Холмогорова та ін. Особливої уваги заслуговує досвід інших держав та методи їхнього ефективного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом, даному напрямку досліджень багато уваги приділили наступні науковці: О. Брасс, Ю. Іваніч, І. Карпець, І. Лукашук, Є. Ляхова, Б. Нетаньяху, М. Черкес та ін. В контексті проблемних питань філософії права та її розділу – онтології, ми розглянули роботи наступних науковців: Н. Алексеєва, Г. Гаджиева, Т. Иконнікова, В. Ляшенка, С. Максимова, В. Нерсисянца.

При з'ясуванні проблем співвідношення феномена тероризму та філосо-

фії права ми не можемо не звернутись до робіт М. Бахтіна, Ж. Бодрийяра, Б. Дженкінса, А. Камю, У. Лакера, Ж.-И. Сартра, П. Уилкінсона, М. Хайдеггера, С. Хантингтона ін.

У широкому, змістовному значенні онтологія являє собою вчення про буття, розділ філософії, у якому з'ясовуються фундаментальні проблеми існування, розвитку сутнісного, найважливішого. Проте, якщо його розглянути у більш вузькому значенні, то можна стверджувати, що онтологія являє собою складне, змістовне та багатогранне значення. Воно являє собою основи, витoki першоначала всього існуючого, найзагальніші принципи буття світу, людини, суспільства. Філософія використала термін «бути», «буття» для визначення не просто існування, а того, що гарантує існування [7]. По відношенню до феномену «тероризм» використання онтології в контексті даного дослідження дозволить розкрити його сутність.

В. Воронкова зазначає, що на сьогоднішній день у сучасному світі спостерігається збільшення кількості терористичних актів, поглиблення глибинних суперечностей, виникнення все більш відкритого релігійного та політичного протистояння. Коли суспільна свідомість під впливом – кардинальних перетворень об'єктивної реальності стає нездатною раціонально, на старій теоретичній основі пояснити все те, що відбувається, то виникає потреба у розробці нової парадигми метафізичних вимірів буття [4].

Існує безліч концепцій і підходів при дослідженні тероризму і суб'єктивної терористичної діяльності. Незважаючи на широкий спектр думок, в якості ос-

новних можна виділити чотири теорії. Перша теорія характеризує тероризм як політичне явище, в основі якого лежать конкретні цілі в рамках взаємодії суб'єктів політичної діяльності. Відповідно до психологічної концепції (друга теорія) досліджується особистісні цілі і мотиви терористів, виділяються і розглядаються їх соціальні типи. Третя теорія пояснює тероризм, виходячи з конфлікту цивілізацій. Згідно даної концепції саме в рамках існуючого розриву між Заходом та Сходом тероризм набув статусу міжнародного. Нарешті, в соціальній концепції (четверта теорія) тероризм досліджується як феномен, породжуваний гострими соціальними конфліктами, в основу яких часто покладено поділ суспільства на «своїх» і «чужих». Терористи в даному випадку представляють групу осіб, що протистоять сучасній глобалізації і модернізації суспільства.

Згідно з першою концепцією найважливішою складовою специфіки тероризму є його політичний мотив. Як зазначає І. Карпець, вже в період свого зародження поняття тероризму мало яскраво виражений політичний відтінок, а сучасний тероризм перетворився з кримінального злочину на політичний феномен [10].

Багато дослідників вважають цей мотив визначаючим при відокремленні тероризму від інших видів кримінальних злочинів. При цьому такі дослідники часто вказують на обов'язковий зв'язок тероризму з соціальними феноменами взагалі. Так, В. Антипенко визначає тероризм як «стан насильницького протистояння, що поряд із нанесенням шкоди національним інтересам зазіхає на будь-які аспекти міжнародних відносин і ґрунтується на конфлікті політичних, економічних, етнотериторіальних і релігійних інтересів держав, народів, націй, соціальних груп і рухів, за умови використання хоча б однією із сторін терористичних актів як засобу впливу на супротивника для досягнення політичних цілей» [2].

Насильство та політика – це тісно взаємопов'язані явища. Насильство

було і продовжує залишатися невід'ємним засобом влади при вирішенні нею суспільних проблем. Прагнення владних суб'єктів подолати ті або інші конфлікти конструктивними, ненасильницькими методами далеко не завжди виявляється таким, що його можна реалізувати. Але з іншого боку, політична система, що веде боротьбу тільки шляхом застосування насильницьких методів, часто виглядає ще більшим тираном, ніж її «кривдник». «Оскільки воля – це ідея, і вона дійсно вільна лише завдяки буттю, а буття, в яке вона себе вмістила, – це буття свободи, то насильство або примус безпосередньо руйнують самі себе у своєму понятті як вияв волі, який усуває вияв або буття волі. Тому насильство чи примус в абстрактному плані є неправомірними» л – зазначає Г. Гегель [5].

В разі використання терору для політичних цілей головними об'єктами терористичних дій виступають великі маси завідомо беззахисних людей. І чим жорстокіша і кривавіша буде терористична акція, тим краще для терористів. Це означає, що тим швидше влада, політичні сили чи населення будуть робити те, що від них вимагається. У цьому відношенні лікарні, пологові будинки, дитячі садки, школи, житлові будинки – ідеальні об'єкти для політичних терористів. Тобто при політичному терорі головним об'єктом впливу є не самі люди, а політична ситуація, яку за допомогою терору щодо мирних жителів намагаються змінити в потрібному для терористів напрямку.

Що стосується особистісних цілей та мотивів терористів (друга теорія), то вони бувають абсолютно різними. Так, на думку І. Лебедева, мотиви злочинної поведінки пов'язані зі світоглядом особи терориста, інтересами, соціальними орієнтаціями, уміннями, навиками, звичками [12]. При цьому він вказує на стереотипи поведінки, установки тощо. На його думку, все це безпосередньо стосується мотивації злочинної поведінки і особи терориста. Професор Ю. Антонян зазначає, що мотивація те-

роризму має складний, багаторівневий, неоднозначний характер; самі мотиви необхідно розрізняти залежно від особи і видової приналежності конкретно-терористичного акту [3].

Насильство, змістом і метою якого є його наслідки у виді залякування інших людей, які не є безпосередніми жертвами цього насильства, має складну мотивацію, що пов'язано, перш за все, зі складною структурою терористичної діяльності.

У цьому контексті проф. В. Пірожков зазначає: «Терорист у момент вчинення терористичного акту видається собі мужнім, благородним, жорстоким, безкомпромісним борцем за «справедливість». Так, «політичному терористу» здається, що в ім'я досягнення справедливості, в його розумінні, можуть і повинні приноситися в жертву життя інших людей. «Економічний» терорист переконаний, що дії його конкурента несправедливі і вимагають «крайніх заходів». «Психологічному терористові» здається, що суспільство не дозволило реалізувати закладені у ньому можливості, і він може «піти в небуття» невідомим, а здійснюючи терористичний акт, він не лише реалізує можливості влади над людьми, а й прославиться на віки своїм мужнім вчинком» [9].

Найважливішим питанням для об'єктивного розуміння особистості терориста стає те, заради чого і для чого терорист займається терором – його внутрішня мотивація. Так, з цього приводу професор В. Пірожков зауважує: «В який би одяг не одягалися терористи, яку б мету не переслідували (політичну – захоплення влади, зміна суспільного устрою; моральну – досягнення «справедливості», яка не завжди правильно (хибно, неадекватно) ними розуміється; економічну – убивство конкурентів; релігійну – відстоювання чистоти віри; психологічну – стати відомим, прославитися, залишити слід в історії тощо) – за усім цим стоять намагання відчувати владу над людьми» [9].

Професор Г. Ньюман виокремив три основних мотиви терористичної діяль-

ності. Перший – культурологічний: за логікою терористів суспільство необхідно час від часу «збуджувати», найкраще шляхом кровопролиття. Другий – раціональний, коли терор трактується як ефективний інструмент політичної діяльності. Третій – ідеологічний, який передбачає, що терор є зброєю регуляції соціальних процесів [12]. Однак учений підкреслював, що теорія і практика тероризму кардинально різняться між собою. Теоретично тероризм «зрівнює» людей і групи, а в соціальній практиці протиставляє їх один одному, вибудовуючи між ними стіну страху [12].

З огляду на це терор можна розглядати як особливий вид діяльності, головною об'єктивною метою якого є залякування інших людей. Наявність такої мети не заперечує існування інших різноманітних суб'єктивних цілей, якими керуються окремі терористи. Однак саме чужий страх, як мета, керує їхніми діями і надає сенс усьому існуванню.

Переходячи до розгляду третьої теорії, необхідно зазначити, що на сьогоднішній день, завдяки високому рівні економічного розвитку, стає можливим позиціонування західного типу культури як домінуючої. У силу цього фактора, а також факту неминучої взаємодії з боку представників іншої цивілізації, у світовому масштабі формується субкультурне співтовариство, здатне зберегти власні цінності, традиції, індивідуальність та культурну ідентичність, що, в свою чергу, являється основною причиною існуючого розриву між східним світом і країнами Заходу. Тероризм в даному контексті виступає одним з багатьох наслідків, причина яких криється в переході від однієї соціальної та культурної ситуації – ізоляції та закритого суспільства – до іншої – глобалізації суспільства і загальносвітового простору.

Зрозуміло, що конфлікт, як взаємне невизнання ідентичності один одного, між народами Сходу і Заходу має нерасовий характер, але по суті він існує, і проілюструємо це думкою ві-

домого світової спільноті письменника з Туреччини Орхана Памук, який стверджує: «...якщо ти людина незахідна, до тебе завжди ставляться як до екзотичної тварини: такий собі повний фрукт – щось середнє між апельсином і персиком» [13].

Необхідно відзначити, що сам по собі такий розрив не здатний привести до формування та поширення тероризму. Оскільки одна з онтологічних складових тероризму – насильство, без нього здійснювання терористичної діяльності стає неможливим. Насильство – загально визнаний і ефективний спосіб боротьби за владу, ресурси, власне «Я». Доктрина насильства здатна формувати терористичну самосвідомість вже на ранній стадії соціалізації індивіда, ціннісні орієнтири якого спотворюються під впливом почуття несправедливості, психологічної напруги, постійного стресу і страху. У цьому випадку релігійні та ідеологічні розбіжності, бідність, напруги модернізації, слабкість влади, відсутність довіри, глибокі розбіжності серед еліт являються лише додатковим каталізатором, що спонукає до терористичних дій (четверта теорія). Зруйнувавши внутрішній світ індивіда, насильство спрямовується на зовнішній. Подібне зовнішнє соціальне діяння суб'єкти тероризму спрямовують у бік ворога, образ якого найбільш повно відображає поняття чужого, іншого. Власне «Я» прагне в даному випадку знищення будь-якого чужого для нього індивіда. Так, для прикладу, ісламські терористи ділять світ на дві частини без середини: свої і невірні (сюди ж входять і мусульмани, які лояльно ставляться до заходу), «друг-ворог».

Згаданий вище розрив між Східним світом і країнами Заходу задає направленість терористичного насильства. Тут доречно згадати представників сучасного ісламського міжнародного тероризму, ідеологічні установки і світоглядні доктрини яких досить чітко визначають образ ворога і форми боротьби з ним.

Необхідно також зазначити, що останнім часом інформаційне середовище соціуму наповнюється не тільки раціональними складовими, але й інтуїтивного осягнення, різноманітними образними реаліями. Це означає, що інформаційне середовище, комунікативний дискурс представляють весь спектр соціальних відносин, що визначають, з якою ймовірністю в суспільстві будуть реалізовані ті чи інші соціальні дії, як вони пов'язані між собою, яким чином вони можуть бути адекватно проінтерпретовані іншими суб'єктами соціальних відносин.

Завдяки сучасним засобам комунікацій знак тероризму став тотожний знаку насильства з відповідним світоглядом, системою взаємодії і сенсом. Однак якщо боротьбі з тероризмом на інформаційному рівні сьогодні приділяється підвищена увага, то насильство як невід'ємна частина всіх провідних телеканалів, радіо, газет та інтернету процвітає в повній мірі. Досить включити телевізор або розкрити газету, щоб усвідомити той напрямок, в якому вони формують масову свідомість. Німецький дослідник тероризму М. Штайгер у своїй статті «Картини терору в кіно Голлівуду» відзначає, що в сценаріях американських фільмів сотні разів розігрувалися видумані сюжети масштабних терористичних актів [14]. Тонка грань між вигадкою та реальністю внаслідок масштабних терористичних акцій на сьогоднішній день, практично стерта.

Безперервне зростання терористичної активності в усьому світі дозволяє припустити, що феномен насильства сьогодні вийшов на новий виток свого розвитку. Тероризм існував у всі історичні епохи, але кожна з них містила його у вигляді своєї особливої, специфічної модифікації насильства. За будь-яких часів люди шукали способів боротьби з властивим тій або іншій епосі тероризмом. І цей складний пошук триває і сьогодні. Оскільки ж останніми десятиліттями виник абсолютно небувалий і за масштабом і за

формами прояву тип тероризму, то проти нього, як це буває під час появи нового штаму вірусу грипу, поки що не вироблено достатньо ефективних методів боротьби.

Багато в чому проблема подолання тероризму полягає також і в складності його розуміння: у складності проникнення у суть цього деструктивного феномена, розкриття причин його виникнення, дослідження його зв'язків і відносин з такими явищами та поняттями, як справедливість, демократія, свобода, політика, і, звичайно, – насильство.

Онтологічні підстави тому й онтологічні, що лежать в основі, фундаменти і без них явище втрачає свою сутність. Тероризм викликаний насильством, а воно, в свою чергу, на жаль, нерозривно пов'язане з життєдіяльністю людського суспільства. Однак є реальна можливість значно зменшити пропаганду насилля. Вихід з ситуації, що склалася, на нашу думку, настільки ж проста та очевидна, наскільки складна в реалізації. Його суть полягає в пропаганді ненасильства, сприйнятті не своєї культури не як чужої, а як іншої – самобутньої, яка варта уваги та поваги. Стимулювати в суспільстві інтерес до творіння, творчості, пізнання і взаємоповаги – ось ті загальнолюдські істини, які повинні бути реалізовані в суспільній свідомості за допомогою сучасних ЗМІ, інтернету і т. д. Злати психологію тероризму, засновану на насиллі як на єдиному вірному способі досягнення мети можливо через альтернативу у вигляді ненасильства.

Ключові слова: онтологія, філософія, тероризм.

В роботі досліджено філософський зміст тероризму в контексті онтології права. Виділено чотири концептуальних підходи до дослідження онтологічних підстав тероризму. Розглянуто питання щодо взаємозв'язку політики та тероризму, досліджені особистісні цілі та мотиви терористів. Проаналізовано

вплив соціальних конфліктів на формування тероризму в державі.

В работе исследован философский смысл терроризма в контексте онтологии права. Выделены четыре концептуальных подхода к исследованию онтологических оснований терроризма. Рассмотрены вопросы, касающиеся взаимосвязи политики и терроризма, исследованы личностные цели и мотивы террористов. Проанализировано влияние социальных конфликтов на формирование терроризма в государстве.

This paper investigates the philosophical meaning of terrorism in the context of ontology law. They single out four conceptual approaches to the study of the ontological foundations of terrorism. The questions concerning the relationship of politics and terrorism, studied personal goals and motivations of terrorists. The influence of social conflicts in the formation of terrorism in the country has been analysed.

Література

1. Антипенко В.Ф. Оптимізація анти-терористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції / В.Ф. Антипенко. – К., 2007.
2. Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование / Ю.М. Антонян. – М., 1998.
3. Воронкова В.Г. Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть): монографія / В.Г. Воронкова. – Запоріжжя : Павел, 2000. – 176 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Основи філософії права або природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. – К.: Юніверс, 2000. – 327 с.
5. Гносеологическая функция философии. Учебное пособие. – Под ред. Арзамасцева А.М. – Магнитогорск, 2000.
6. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко. – Х.: Право, 2011. – 310 с.
7. Жоль К.К. Філософія и социология права. / К.К. Жоль. – М., 2005.
8. Зеленков М.Ю. Современный терроризм и антитеррористическая деятельность

ность на железнодорожном транспорте: правовой аспект. Ч. II. Характеристика терроризма на железнодорожном транспорте и технологи его предупреждения / Зеленков М.Ю. // М. : Юридический институт МИИТа, 2005. – 132 с.

9. Карпец И.И. Международная преступность / И.И. Карпец // Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1988. – 110 с.

10. Лебедев И. В. Характеристика личности осужденного за терроризм / И.В. Ле-

бедев // Человек: преступление и наказание. – 2005. – № 3 (51). – С. 97.

11. Ньюман Г. Понимая насилие [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yurpsy.fatal.ru/>.

12. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gazeta.zn.ua/CULTURE/orhan_ramik_ya_ochen_skromnyy_chelovek.html.

13. Staiger, M. Bilderdes Terrorism Hollywood-Kino. / M. Staiger // Das Portal zur Medi-entbildung «Medienpädagogik und Medienkultur».

УДК 343.237

Н. Тимошенко,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Донецького національного університету

Д. Фоменко,

студентка 4 курсу економіко-правового факультету
Донецького національного університету

ПОНЯТТЯ ШАХРАЙСТВА ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

У теперішній час із розвитком ринкових відносин в Україні шахрайство набуває все більшого поширення й різноманітних форм, пронизуючи багато сфер суспільного життя. Слова «шахрайство», «афера» мерехтять на сторінках багатьох газет і журналів, використовуються в популярних телепередачах. Виявлені випадки шахрайства іноді використовуються в політичній боротьбі, під них підводиться ідеологічна платформа. Значною мірою все це відбувається на емоційному рівні. Шахрайство є специфічним злочином, який потребує детального вивчення. Дослідженням шахрайства займалися такі вчені, як І.Я. Фойницький, С.В. Познишев, І.І. Аносов, В.Д. Ларичев, Г.М. Спірін та інші. Останнього часу у спеціальній літературі викладаються окремі міркування щодо класифікацій шахрайств. Таку спробу класифікації шахрайств здійснили В.Ю. Голубовський, В.М. Єгоршин, К.В. Сурков, Г.А. Овчинников та

І.Ю. Никитимов у спільній роботі. Однак досі шахрайство недостатньо вивчене, тому під час його дослідження створюються додаткові труднощі для правоохоронних органів та судів у застосуванні кримінального законодавства. Таким чином, коригування існуючих, а також розробка нових тактичних прийомів під час розслідування злочинів вимагає вивчення особливостей механізму злочину, а також детального вивчення складу злочину.

Метою статті є дослідження предмета, основних елементів злочину, визначення особливостей шахрайства.

Слід зазначити, що об'єктом шахрайства є чуже майно. У теорії кримінального права вироблена система ознак його як елемента кожного викрадення:

- фізична ознака – матеріальність предмета розкрадання (не можуть бути предметом шахрайства як майнового злочину ідеї, погляди);

- економічна ознака – предметом викрадення може бути тільки річ, яка